

Életkor, demográfia és igazságosság

Bognár Gergely¹

BOGNÁR GERGELY: Stockholmi Egyetem, Filozófia Tanszék – greg.bognar@philosophy.su.se

ABSZTRAKT A tanulmány a nemzedékek és korcsoportok közötti igazságosság témájába nyújt bevezetést. Abból indul ki, hogy az életkor szerinti hátrányos megkülönböztetést nem szabad a negatív diszkrimináció más formáival egy kalap alá venni. Az életkor különleges, mert a figyelembe vételének haszonélvezői és károsultjai is lehetünk életünk során. A fő kérdés tehát az, hogy a hasznok és a terhek hogyan oszlanak el a különböző korcsoportok között. A tanulmány bemutatja a nemzedékek közötti igazságosság szerződéselvű, egyenlőségelvű, haszonelvű és elsőbbségelvű megközelítéseit, majd alkalmazza azokat az egészségügyi erőforrások életkor szerinti elosztásának problémájára.

Kulcsszavak: demográfiai átmenet, diszkrimináció, igazságosság, egyenlőség, egészségügyi rangsorolás

Age, Demography, and Social Justice

ABSTRACT This paper provides an introduction to the problem of justice between generations and age groups. It begins by arguing that age discrimination should be treated separately from other forms of discrimination. Age is special, because discrimination by age can be beneficial as well as harmful. Thus, the central question is how benefits and burdens are distributed between different age groups. The paper provides an overview of contractualist, egalitarian, utilitarian and prioritarian approaches to intergenerational justice and applies them to the problem of rationing by age in the allocation of health care resources.

Keywords: demographic transition, discrimination, justice, equality, healthcare rationing

BEVEZETÉS

Az elmúlt százötven évben a fejlett országokban a születéskor várható élettartam hat órával nőtt *minden nap*. Míg a XIX. század közepén a születéskor várható élettartam Európában 40 év körül volt, a XXI. század elejére megközelítette a 80 évet. Az élettartam növekedésében mind a csecsemő- és kora gyermekkori halálozás visszaesésének, mind az időskori halálozás egyre későbbre tolódásának szerepe volt. Egyre többen érték el a felnőtt kort – és akik elérték, egyre később haltak meg.

Az élettartam növekedésével párhuzamosan ugyanakkor a termékenység csökkenni kezdett. Európában ma a termékenységi ráta valamivel 1,5 fölött van, ami messze alatta marad a 2,1-nek, amire a népességszám szinten tartásához szükség lenne (ha a ki- és bevándorlástól

¹ **Köszönetnyilvánítás:** A szerző köszönetet mond a Cseh Tudományos Akadémia Pályázati Hivatalának a „Taking Age Discrimination Seriously” (grant ID: 17–26629S) kutatási projekten keresztül nyújtott anyagi támogatásáért, illetve a projektfelelős Cseh Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézete Jogi és Közpolitikai Központjának (CeLAPA).

eltekintünk). Sok európai országban, így Magyarországon is, csökken a népesség, miközben az átlagéletkor egyre magasabb. Ez a folyamat a *demográfiai átmenet* (Harper 2016).

A fejlett világ országai a demográfiai átmenet előrehaladottabb fázisában vannak, de a kevésbé fejlett és szegényebb országok egyre gyorsabban zárkóznak fel. De amíg az átmenet térben univerzális, időben egyedülálló: a történelem során még sosem fordult elő ilyen mértékű társadalmi előregedés. Történelmi tapasztalat híján csak találgatni tudunk, milyenek lesznek a jövő előregedett társadalmi.

Annyi bizonyos, hogy a demográfiai folyamatok új társadalmi, politikai és filozófiai kérdéseket vetnek fel. Minden emberi társadalom, a legegyszerűbbtől a legkomplexebb, a nemzedékek közötti együttműködésre épül. Az együttműködés mindenkinek hasznos, de gyakran önfeláldozást kíván, és az előnyök és hátrányok sokféleképpen eloszthatók. A nemzedékek közötti együttműködés felveti tehát a nemzedékek közötti igazságosság kérdéseit.

Ebben a tanulmányban a nemzedékek közötti igazságosság problémájának egy szűk szeletét tekintem át morálfilozófiai szempontból. Az alábbiakban bemutatott érvek és elméletek elsősorban arra keresnek választ, hogy erkölcsi szempontból hogyan szabad vagy kell különböző nemzedékeknek egymáshoz viszonyulniuk – az együttműködés terheit és hasznait miképpen oszthatják meg és mekkora önfeláldozást várhatnak el egymástól. Mint a filozófiában általában, ezeket a kérdéseket meglehetősen absztrakt szinten, jelentős leegyszerűsítésekkel kell feltennünk. Ez az ára annak, hogy általános és remélhetőleg széles körben alkalmazható válaszokat kapjunk rájuk.

Mivel a téma még így is hatalmas, az egyszerűsítés elkerülhetetlen. Három fontos kérdést is kénytelen vagyok zárójelbe tenni.

Először is, figyelmen kívül hagyom a távoli jövő generációinak a problémáját. Amikor különböző nemzedékekről beszélünk, leggyakrabban egymást időben átfedő nemzedékekre gondolunk. A mi nemzedékünk tettei azonban hatással vannak jövőbeli, ma még nem létező nemzedékekre is. Ha például nem sikerül a globális éghajlatváltozást kezelhető keretek között tartanunk, akkor könnyen lehet, hogy a XXII. században élő embereknek sokkal nehezebb lesz az életük. De a mostani tetteink nemcsak azt határozzák meg, hogy milyenek lesznek a jövő nemzedékek életkörülményei mondjuk százötven év múlva, hanem azt is, hogy *kikből fognak állni* a jövő nemzedékei. A sok kisebb és nagyobb különbség, amit a mai emberek tettei és mulasztásai okoznak, hosszú távon azzal járnak, hogy nem ugyanazok az emberek fognak megszületni. Ha mondjuk a globális éghajlatváltozást sikerül kezelhető keretek között tartani, mások és máskor fognak megszületni, mint hogy ha nem. Ez a probléma nemcsak etikai, hanem messzebbre vezető metafizikai kérdéseket is felvet, amelyeket itt nincs módomban megvizsgálni (Parfit 1984, Broome 2004).

De a témánk még akkor is további szűkítésre szorul, ha csak az egymást átfedő, egy időben létező nemzedékekre koncentrálunk. „Nemzedék” alatt érthetünk ugyanis születési kohorszokat – vagyis olyan emberek csoportját, akik egy adott helyen és időben születtek – de a nemzedék jelenthet korcsoportot is. Így tehát a Ratkó-gyerekek születési kohorsz, a „fiatalok” vagy a „40-esek” korcsoport. Míg egy korcsoport nem öregszik, egy születési kohorsz az idő előrehaladtával más és más korcsoportokba fog tartozni; és amíg egy születési kohorsz összetétele nem változik, egy korcsoportba az idő múlásával más és más emberek fognak tartozni. (Ezeknek a nyilvánvaló tényeknek alább fontos szerepe lesz.) A Ratkó-gyerekek egyszer voltak 40-esek, és a 40-esek csak az 1990-es években voltak Ratkó-gyerekek. De amíg természetesen

a különböző születési kohorszok között is felmerülnek igazságossági kérdések (gondoljunk csak a rendszerváltással járó erőforrás-újraelosztás hatásaira az akkori kohorszok között), általánosabb szempontból az egymást átfedő nemzedékek közötti igazságosság problémáját elsősorban a korcsoportok közötti elosztási igazságosság irányából szokás megközelíteni. Én is így fogok tenni. A „nemzedék” szó alatt pedig minden esetben születési kohorszt fogok érteni.

Végezetül pedig: a tanulmányban kénytelen leszek nagyrészt zárójelbe tenni a korcsoportokon belüli igazságosság kérdéseit. Nyilvánvaló, hogy egyes korcsoportokon belül jelentős jövedelmi, vagyoni, egészségi és más egyenlőtlenségek lehetnek, és a társadalmi igazságosság minden elméletének számot kell vetnie ezekkel. Első megközelítésben azonban érdemes eltekinteni ezektől, hiszen arra vagyunk kíváncsiak, hogy mik az igazságosság követelményei nemzedékek között – függetlenül attól, hogy adott nemzedékeknek mik a jellemzői. A későbbiekben, amikor a társadalmi egyenlőtlenségek más formáit is figyelembe vesszük, természetesen ezek a követelmények módosításra szorulhatnak.

A következő szakaszban az életkor és a hátrányos megkülönböztetés kapcsolatát vizsgálom meg. Amellett fogok érvelni, hogy az életkor alapján való hátrányos megkülönböztetés és a negatív diszkrimináció között etikai szempontból fontos különbségek vannak, ezért az életkor-alapú megkülönböztetést külön kell választani a diszkrimináció más formáitól. Ezután a korcsoportok közötti igazságosság fő elméleteit tekintem át és példaként bemutatom, hogyan alkalmazhatók az egészségügyben való rangsorolás problémájára. A tanulmány végén visszatérek a korcsoportok és a nemzedékek közötti igazságosság összefüggéseire, illetve a filozófiai érvek és a demográfiai átmenet kapcsolatára.

ÉLETKOR ÉS HÁTRÁNYOS MEGKÜLÖNBÖZTETÉS

Az életkor könnyen megfigyelhető és ellenőrizhető személyes tulajdonság. A legtöbb embernek ránézésre legalább hozzávetőlegesen meg tudjuk állapítani a korát. A modern társadalmakban a születési adatai mindenkinek számon vannak tartva. A születésünk dátuma az egyik legfontosabb személyes adatunk.

Ebből a szempontból az életkor leginkább az olyan személyes tulajdonságokhoz hasonlít, mint a bőrszín vagy a nem – és első ránézésre hasonló etikai kérdéseket vet fel. Az életkor olyan tulajdonság, ami alapján meg lehet különböztetni az embereket, akár hátrányosan is. Egy adott korcsoport tagjai nemcsak számszerűleg, hanem társadalmilag is kisebbségben vannak.

Az életkor alapján történő hátrányos megkülönböztetésre rengeteg példa van a modern társadalmakban. Tizennyolc éves kora előtt senkinek sincs szavazati joga és nem választható. Bizonyos hivatásokban kötelezően nyugdíjba kell menni a nyugdíjkorhatár elérésekor. Az idősebb munkavállalókat gyakran sokkal kevésbé szívesen alkalmazzák.

Ezek és a hasonló példák gyakran emlékeztetnek a hátrányos megkülönböztetés más eseteire. A munkaerőpiacon az álláskeresőket ugyanúgy hátrány éri, ha koruk, mint hogy ha bőrszínük, nemük, vagy etnikai hovatartozásuk miatt nem veszik fel őket olyan pozíciókba, amelyek követelményeinek amúgy megfelelnek. A tizenhat évesek választójogát ugyanúgy korlátozzák ma, mint a nőket a XIX. században. Ez alapján úgy tűnik, hogy az életkor alapján való hátrányos megkülönböztetés etikai szempontból nem különbözik a faj, nem, vagy származás

szerinti hátrányos megkülönböztetéstől. Az erkölcsnek és a jognak tehát hasonlóan kell kezelnie.

Mielőtt rátérnénk arra, hogy ez valóban így van-e, érdemes tisztázni, hogy erkölcsi szempontból mikor és miért elfogadhatatlan a hátrányos megkülönböztetés. A hátrányos megkülönböztetés ugyanis nem minden esetben megengedhetetlen – és fordítva, a megkülönböztetés hiánya, az egyenlő bánásmód, nem minden esetben helyes. A magánéletben például a családtagjainkkal vagy a barátainkkal másképpen bánunk, mint az idegenekkel, és erre jó okunk van. Amikor a kiskorúaktól megtagadjuk a munkavállalás jogát, hátrányosan megkülönböztetjük őket, de kevesen vitatnák, hogy ez elfogadható.

A kérdés tehát az, hogy mi teszi erkölcsileg elfogadhatatlanná a hátrányos megkülönböztetést azokban az esetekben, amelyekben a hátrányos megkülönböztetés erkölcsileg elfogadhatatlan. Több filozófiai elmélet is megpróbál választ adni erre a kérdésre. Itt most nincs lehetőség részletesen bemutatni őket, ezért csak egy olyat emelek ki, amelynek az utóbbi években nagy hatása volt. Ez a felfogás a *hátrányos megkülönböztetés által okozott kárral* magyarázza a hátrányos megkülönböztetés erkölcsileg elfogadhatatlan voltát. Pontosabban, igazolhatatlan hátrányos megkülönböztetésről vagy negatív diszkriminációról e nézet szerint akkor és csak akkor beszélhetünk, ha

1. X nem egyenlően kezeli Y-t és Z-t valamilyen tekintetben;
2. a nem egyenlő bánásmód hátrányos Y számára;
3. a nem egyenlő bánásmód magyarázata az, hogy Y és Z különböző, társadalmilag szembetűnő csoportokhoz tartoznak (Lippert – Rasmussen 2014).

Ez a definíció több szempontból is kiegészítésre szorul, de a céljainknak itt most megfelel. A hátrányos megkülönböztetést tehát (legalábbis első megközelítésre) az teszi erkölcsileg elfogadhatatlanná azokban az esetekben, amikor az erkölcsileg elfogadhatatlan, hogy egy társadalmilag szembetűnő csoport tagjának kárt okoz, és pedig pusztán azért, mert a hátrányos megkülönböztetés elszenvedője egy társadalmilag szembetűnő csoport tagja. Ilyen, társadalmilag szembetűnő csoport lehet egy faji, etnikai, vallási, nyelvi vagy egyéb kisebbség – de néha egy csoport egyszerűen attól is lehet társadalmilag szembetűnő, hogy a többségi társadalom „kipécézi” őket. (Például mert vörös a hajuk.) Azt is érdemes megemlíteni, hogy egy társadalmilag szembetűnő csoport nem feltétlenül kisebbség – a nők például nyilvánvalóan társadalmilag szembetűnő csoport, bár szám szerint a legtöbb társadalomban többségben vannak.

A probléma ezzel a definícióval (és a hátrányos megkülönböztetés erkölcsi elfogadhatatlanságát magyarázó elméletekkel általában) az, hogy pontosan ráillenek az életkor szerinti hátrányos megkülönböztetésre, beleértve az olyan eseteket is, amelyek igazolhatónak tűnnek. Amikor egy, a feltételeknek megfelelő munkavállalót egy cég csak azért nem alkalmaz, mert túl idős, az ugyanolyan negatív diszkrimináció, mint ha a neme vagy a bőrszíne miatt nem alkalmaznák. De amikor egy gyerek nem állhat munkába, nem szavazhat és nem házasodhat, akkor ugyan ugyanúgy nem egyenlően bántanak vele, mégsem gondoljuk azt, hogy igazolhatatlan hátrányos megkülönböztetés áldozata.

Két dolgot mondhatunk erre. Az egyik az, hogy mivel az életkora alapján ugyanúgy lehet valakit hátrányos megkülönböztetésben részesíteni, mint neme vagy bőrszíne alapján, a hátrányos megkülönböztetés elfogadhatatlanságát az az által okozott kárral magyarázó elmélet (és más hasonló elméletek) módosításra szorulnak. A másik az, hogy az életkor alapján való hát-

rányos megkülönböztetést nem szerencsés egy kalap alá venni a nem, bőrszín, származás, vagy más hasonló személyes tulajdonságokon alapuló hátrányos megkülönböztetéssel. Az életkor ebből a szempontból különleges. Míg mondjuk a faji hovatartozás alapján való hátrányos megkülönböztetés erkölcsileg sosem igazolható, az életkor esetében jó indokkal rendelkezünk arra, hogy bizonyos esetekben kivételt tegyünk. Tehát nem a hátrányos megkülönböztetésről alkotott elméleteinket kell módosítani, hanem inkább azt belátni, hogy az életkor erkölcsi szempontból nem ugyanolyan személyes tulajdonság, mint a nem vagy a bőrszín. Érdemes külön kezelni, és esetről esetre megvizsgálni, hogy vannak-e olyan megfontolások, amelyek igazolhatóvá teszik az életkor szerinti hátrányos megkülönböztetést.

Több ilyen megfontolás is lehetséges.

Az egyik az, hogy az életkor bizonyos esetekben elég jó indikátor. Vegyük például a 18 év alattiak szavazati jogát. Egészen biztosan vannak olyan tizenhat évesek – még az is lehet, hogy sokan – akik megfelelő érettséggel és tájékozottsággal rendelkeznek ahhoz, hogy országgyűlési választásokon szavazzanak. És egészen biztosan vannak olyan tizennyolc év felettek, akik náluk jóval tájékozatlanabbak és felkészületlenebbek. Az utóbbiak mégis választhatók és választhatnak, míg az előbbiek nem. Miért? A válasz az, hogy egyéneként vizsgálni, hogy melyik tizenhat éves kellően érett és tájékozott, rendkívül költséges és vitatott lenne (különösen, hogy 18 év felett nem vizsgáljuk ezt). Valahol viszont meg kell húzni a határt, és a tizennyolcadik életév többé-kevésbé megfelel. Bár lesznek olyan fiatalabbak, akik szeretnének szavazni, az őket ért hátrányos megkülönböztetés egészében véve igazolható. (De ha nem, akkor a társadalomnak máshol kell meghúznia a határt.) A tizennyolcadik életév az állampolgári érettség (most félretéve, hogy pontosan mit értünk ez alatt) önkényes, de összességében megfelelő indikátora.

Egy másik megfontolás az, hogy az életkor alapján való megkülönböztetés bizonyos esetekben társadalmilag hasznos lehet, például mert ösztönzi a hatékonyságot vagy hozzájárul az esélyegyenlőséghez. Az egyes hivatásokhoz kötött kötelező nyugdíjkorhatár mindkettőt illusztrálja. Vannak olyan szakmák, amelyek olyan fizikai vagy kognitív megterheléssel járnak, amelyeknek egy bizonyos kor felett a legtöbb ember nem képes megfelelni. Társadalmi szempontból hasznos lehet, ha egy bizonyos kor felett az ilyen területeken dolgozóknak kötelezően nyugdíjba kell vonulniuk – bár ez azokat, akik még szívesen a pályán maradnának, hátrányosan fogja érinteni. Más, tipikusan nagy presztízsű hivatásoknál a kötelező nyugdíjazást az esélyegyenlőség indokolhatja: mivel ezeken a területeken a legtöbben minél tovább szeretnének aktívak maradni, kötelező nyugdíjkorhatár nélkül a fiataloknak nem lenne lehetőségük előrehaladni a karrierjükben. A kötelező nyugdíjazás mindkét esetben hátrányosan megkülönbözteti azokat, akik elérték az előírt nyugdíjkorhatárt – különösen azokhoz képest, akik olyan területeken dolgoznak, ahol nincs ilyen megkötés. A hátrányos megkülönböztetés társadalmi hasznai azonban nagyobbak, mint a megkülönböztetés által okozott kár.

Az életkort azonban nem csak ilyen, elsősorban gyakorlati megfontolások miatt tekinthetjük különlegesnek. Vannak általánosabb indokaink is. Már említettem azt a nyilvánvaló tény, hogy életünk során valamennyien több korcsoportba is tartozunk. (Most tekintsünk el a nagyon korai halálozás tragikus eseteitől.) Az évek múlásával mindannyian öregszenk: felnövünk, középkorúvá, idősekké válunk. Mivel kortársainkkal együtt egymás után több korcsoport tagjai vagyunk, a hátrányokat, amelyek egy bizonyos korcsoportban érnek minket, kiengyelíthetjük az előnyök, amelyeket egy más korcsoport tagjaiként élvezünk. Így aztán életünk

során a nem egyenlő bánásmód mindkét oldalán találhatjuk magunkat: mondjuk fiatalként a nem egyenlő bánásmód hasznunkra válik, öregként kárt okoz nekünk. Az életkor alapú diszkrimináció tehát különleges, nem hasonlítható a bőrszín vagy nem alapú megkülönböztetéshez, mert itt nincsenek fix szerepek. Az idő múlása mindenkinek megváltoztatja az életkorát, de senkinek sem változtatja meg a bőrszínét, nemét, vagy származását. Ellentétben más, hátrányos megkülönböztetésre használt személyes tulajdonságokkal, az életkor alapú megkülönböztetés mindenkinek hasznára válhat – mindaddig legalábbis, amíg az előnyök és a hátrányok viszonylag egyenletesen vannak elosztva.

Ez az érvelés tovább vihető. Előnyöket és hátrányokat ugyanis nemcsak különböző emberek között osztunk el. A saját életünkön belül is el kell döntenünk, hogy mikor hozunk áldozatot egy távolabbi haszonért, illetve mikor vállalunk egy későbbi hátrányt egy korábbi előnyért. Ha a saját életünkben az előnyöket és a hátrányokat körültekintően osztjuk el, akkor a hátrányokért bőségesen kárpótolhatnak az előnyök. Ez pedig nemcsak egy személy életén belül, hanem társadalmilag is így lehet: az életkor alapján való megkülönböztetés igazolható lehet, ha az egyes embereket minél inkább úgy érinti, hogy a hátrányait bőven meghaladják az előnyei.

Így például a gyermekkori iskolakötelezettség hasznai az élet során később realizálódnak. A kötelezői nyugdíjkorhatár hátrányait kárpótolja a korábbi gyorsabb szakmai előremenetel. Ha a társadalombiztosításnak nincs elég forrása ahhoz, hogy minden meddőségkezelési eljárást finanszírozzon, akkor a kezelések korhatárhoz kötése lehetővé teszi, hogy ezeket a szolgáltatásokat többen vegyék igénybe. Az életkori korlátok és általában a korcsoport szerinti nem egyenlő bánásmód nemcsak a társadalomnak, hanem az egyénnek is érdekében állhat.

Ahhoz azonban, hogy ez így legyen, szükség van arra, hogy az előnyök és a hátrányok igazságosan legyenek elosztva a korcsoportok között. De mit kíván ebben az összefüggésben az igazságosság?

KORCSOPORTOK KÖZÖTTI IGAZSÁGOSSÁG

A XX. század legnagyobb hatású politikai filozófusa minden kétséget kizáróan John Rawls. Fő műve, *Az igazságosság elmélete*, a modern jóléti állam erkölcsi igazolása a politikai filozófia történetéből ismert *szereződéselvű érvelés* felhasználásával (Rawls 1971; részletes magyar nyelvű áttekintést nyújt Kis 1998). A szerződéselvű politikai elméletek a politikai autoritást – vagyis az állam legitím hatalmát polgárai fölött – szabad és egyenlő emberek között létrejött szerződés eredményeként képzelik el. Azaz az állam hatalmát polgárai felett az igazolja, hogy azok önkéntesen lemondanak jogaik egy részéről és felhatalmazzák az államot arra, hogy ezeket a jogokat a nevükben gyakorolja. (Így például az államra bízzák a jogsértések megbüntetését.) A szerződés persze valójában csak egy gondolat kísérlet; nem azt magyarázza el, hogyan lett az államnak hatalma polgárai felett (ehhez célszerűbb a történelemhez fordulni), hanem azt, hogy miképpen lehet az állam hatalma *jogos* a polgárai felett – vagyis, hogy miképpen lesz a nyers erőfölényből igazolt politikai autoritás, amelynek engedelmességgel tartozunk.

A polgárok között létrejött szerződés gondolatát fejleszti tovább Rawls azzal, hogy azt nem a politikai autoritás, hanem általában a társadalmi igazságosság kérdése alkalmazza. Az ő gondolat kísérletében a szerződő felek (tulajdonképpen mi magunk, amikor a társadalmi

igazságosság kérdéséről gondolkodunk) belépnek a „tudatlanság fátyla” mögé, ahol olyan alapvető információknak sincsenek birtokában, mint hogy milyen gazdasági és társadalmi rendszerben élnek, mennyire előnyös vagy hátrányos társadalmi helyzet foglalnak el, milyen tulajdonságokkal, tehetségekkel rendelkeznek, milyen céljaik vannak az életben, és így tovább. A tudatlanság fátyla mögött a szerződő felek egyenlőek, nem tudják, hogy egy adott társadalmi berendezkedésben előnyösebb vagy hátrányosabb helyzetben lennének-e, hogy annak haszonélvezői vagy kárvallottjai lennének. A feladatuk az, hogy megállapodjanak az igazságosság elveiben, amelyek az alapvető társadalmi intézmények működését meghatározzák.

Ez persze csak egy gondolat kísérlet, de nyilvánvalóan a hétköznapi erkölcsi gondolkodás jellemzőire épít: bajosan lehetne erkölcsi érvelésnek tekinteni, ha a társadalmi igazságosság kérdéseiről részrehajlóan, csak a saját érdekeinket figyelembe véve alkotnánk véleményt. A tudatlanság fátyla mögött szükségszerűen eltekintenénk saját érdekeinktől – hiszen nem tudnánk, mik azok – és mások érdekeit magától értetődően figyelembe vennénk, hiszen nem tudnánk, hogy a fátyol mögül előlépve nem az ő cipőjükben találnánk-e magunkat. Rawls amellet érvel, hogy ebben a gondolat kísérletben a szerződő felek az egyéni szabadságjogok lehető legkiterjedtebb rendszerében állapodnának meg, központi szerepet adnának az esélyegyenlőségnek, a gazdasági egyenlőtlenségeket pedig csak szigorú feltételek mellett engednék meg: csak akkor, ha az egyenlőtlenség a legrosszabb helyzetben levők helyzetén javít.

Most térjünk vissza a nemzedékek és korcsoportok közötti igazságosság kérdéséhez. Bár Rawls beszél a társadalmi együttműködés eredményeképpen létrejött előnyök és hátrányok nemzedékek közötti igazságos elosztásáról, ebben az irányban elméletét tanítványa, Norman Daniels gondolta tovább (1988, 2008).

Daniels abból indul ki, hogy Rawls gondolat kísérlete lehetővé teszi, hogy a korcsoportok közötti igazságos elosztás *sokszemélyes* problémáját az életszakaszok közötti elosztás *egy személyes* problémájává egyszerűsítsük. Vagyis amikor azon gondolkodunk, hogy a társadalmi együttműködés előnyeit és hátrányait hogyan osszuk el korcsoportok között (például hogy a nyugdíjakat vagy a gyermekgondozást segítő ellátásokat emeljük-e meg), akkor feltehetjük úgy a kérdést, hogy vajon egy körütekintő egyén a saját életén belül hogyan osztaná el forrásait élete különböző szakaszai között (például mennyit tenne félre a nyugdíjára és mennyit használna fel inkább friss szülőként). Az egyszerűsítés két okból lehetséges: egyrészt a tudatlanság fátyla elrejtí elölünk saját életkorunkat (úgy járunk el, mintha nem tudnánk, hogy fiatalok vagy idősök vagyunk), másrészt itt is közrejátszik a nyilvánvaló tény, hogy mindannyian öregsünk és életünk során több korcsoporthoz is tartozunk (úgy járunk el, hogy tudjuk, fiatalok és idősök is leszünk).

A korcsoportok közötti igazságos elosztás kérdését tehát feltehetjük úgy is, hogy milyen egyéni döntéseket hozna egy racionális, körütekintő személy a tudatlanság fátyla mögött a saját életén belül az előnyök és hátrányok elosztásáról.

Daniels előfeltételezi, hogy a tudatlanság fátyla mögött a döntéshozó nemcsak saját életkorát nem ismeri, hanem azt is felteszi, hogy elkerüli a korai halálózást – például abból indul ki, hogy el fogja érni a saját társadalmára jellemző születéskor várható élettartamot. Ebben az esetben, érvel Daniels, racionális úgy dönteni, hogy az ember a rendelkezésére álló erőforrásokból relatíve többet szentel korábbi életszakaszaira, biztosítva, hogy elegendő forrása legyen arra, hogy a különböző életszakaszok által nyújtott lehetőségeket ki tudja használni. Nem valószínű viszont, hogy a korábbi életszakaszaiban rendelkezésére álló forrásokból túl

sokat áldozna arra, hogy késői öregkorára aránytalanul sok forrást takarítson meg (például azért, hogy az életét drága orvosi beavatkozásokkal próbálja meg meghosszabbítani). Mivel erőforrásai végesek, fontosabb, hogy az élet korai és középső szakaszában elegendő forrásai legyenek, mint hogy ezekben a szakaszokban hatalmas áldozatokat hozzon a minél hosszabb túlélés érdekében.

Mi következik ebből? Mivel az elmélet szerint az életszakaszok közötti egyéni erőforrás-elosztás kérdéseire adott válaszok alkalmazhatók a korcsoportok közötti társadalmi erőforrás-elosztásra, a társadalmi igazságosság követelményeivel nem ellentétes, hogy a rendelkezésre álló erőforrások elosztásakor előnyben részesítsük a fiatalabb korcsoportokat. A korcsoportok közötti nem egyenlő bánásmód erkölcsileg igazolható; az életkor alapján való hátrányos megkülönböztetés nem minden esetben elfogadhatatlan. Ez persze nem azt jelenti, hogy a társadalom magára hagyhatja a legidősebbeket, hanem például azt, hogy a társadalompolitika nagyobb hangsúlyt fektethet a gyerekek, fiatalok, vagy a kisgyermekes szülők támogatására. Ha az egyének teljes életét vesszük figyelembe, akkor ezzel mindenki jól jár, hiszen az előnyeiket mindenki élvezi – és még azokat is, akik a hátrányait elszenvedik, bőségesen kompenzálják a korábbi életszakaszokban élvezett előnyök.

Abból indultunk ki, hogy az életkor szerinti hátrányos megkülönböztetés gyakran, de nem minden esetben igazolhatatlan; szólnak megfontolások mellett, hogy bizonyos esetekben az életkor szerinti hátrányos megkülönböztetés nem csak elfogadható, hanem mind az egyes egyének, mind a társadalom számára előnyösek. Ezeket a megfontolásokat rendszerezi Daniels szerződéselvű elmélete.

De nem a szerződéselvűség az egyetlen etikai elmélet, amellyel ez a rendszerezés elvégezhető. A társadalmi igazságosság egyik vezető elmélete az *egyenlőségelvűség*, amelyet szintén segítségül hívhatunk, ha a korcsoportok közötti igazságos elosztásról akarunk gondolkodni. Az egyenlőségelvűség szerint az emberek közötti egyenlőtlenség önmagában rossz – azaz nem pusztán azért, mert káros hatásai vannak, például mert aláássa a rosszabb helyzetben levők önbecsülését vagy roncsolja a társadalmi bizalmat. Az egyenlőtlenség akkor is rossz dolog, ha a káros hatásaitól eltekintünk. Persze nyilván nem minden egyenlőtlenség önmagában rossz. Az egyenlőségelvűség támogatói általában a jólétre, a jövedelmi és vagyoni különbségekre, vagy az egészségre alkalmazzák az elméletet. Az egyenlőségelvűséggel kapcsolatos első kérdés tehát az, hogy mi az, aminek az egyenlősége önmagában értékes: mi az, aminek az egyenlőségét elő kellene mozdítanunk?

Az egyszerűség kedvéért tegyük fel, hogy az első kérdésre a jólét a válasz. Egy ilyen egyenlőségelvű elmélet szerint önmagában rossz az, hogy ha különböző emberek élete nem ugyanolyan jó; ha vannak, akiknek rosszabb az életük, mint másoknak. (Vehettük volna a jövedelmet is példának, de azzal kapcsolatban kézenfekvő ellenvetés, hogy két ugyanolyan jövedelmű ember élete nem feltétlenül ugyanolyan jó.) A jólét egyenlősége sokak számára vonzó elmélet. Nyilvánvalóan van kifogásolni való abban, ha valakinek az élete önhibáján kívül rosszabbul alakul, mint másoké. Érthető, hogy miért gondolják sokan, hogy ez igazságtalan (még akkor is, ha senki sem tehető felelőssé az igazságtalanságért, mert a rosszabb helyzetben levőnek a pusztán balszerencse miatt rosszabb a helyzete).

Tegyük fel tehát, hogy az igazságosság helyes elmélete a jóléti egyenlőségelvűség. Hátra van egy második kérdés, ami visszavezet a nemzedékek közötti igazságossághoz: *mikor* kívánja meg a jólét egyenlősége, hogy az emberek élete ugyanolyan jó legyen? Minden pillanatban?

Ez nem tűnik meggyőző válasznak, hiszen, mint már láttuk, teljesen racionális az élet bizonyos szakaszaiban áldozatokat hozni azért, hogy később nagyobb előnyöket élvezhessünk. (A fogorvosi székben ülve nem túl jó az élet, de bőven megéri feladni egy kicsit a mostani jólétből, hogy a későbbi fogfájást ne kelljen elszenvednünk).

Ráadásul könnyen lehet, hogy vannak olyan életszakaszok, amelyek nagyobb mértékben járulnak hozzá az összjólétünkhöz, mint mások. Gondolhatjuk azt például, hogy jobb az olyan élet, ami rosszabbul kezdődik, de végig javuló tendenciát mutat, mint az, amelyik nagyon jól kezdődik, de fokozatosan egyre rosszabbá válik (Velleman 1991). Vagy lehet, hogy az emberi életnek vannak „legszebb éveit”, egy vagy több olyan életszakasz, amik a többinél nagyobb súllyal esnek latba a teljes élet jólétének meghatározásakor. Végezetül pedig az is lehet, hogy csak az összjólét, vagyis a teljes élet során élvezett jólét összege számít az egyenlőség szempontjából (McKerlie 2013).

Mielőtt továbblépnénk: talán már ebből is látható, hogy az egyenlőség elvét nem úgy kell elképzelnünk, mint ami görcsösen ragaszkodik ahhoz, hogy minden ember, minden pillanatban egyenlő legyen. Egy egyenlőségelvű elmélet mondhatja például azt, hogy az igazságtalan, ha az emberek élete (önhibájukon kívül) *egyes életszakaszokban* nem alakul ugyanolyan jól. Így tehát ha egy adott pillanatban rátekintünk a társadalomra, rengeteg egyenlőtlenséget találhatunk, hiszen a társadalomban lesznek fiatalok és öregek, gyerekek és középkorúak, újszülöttek és aggastyánok. Az elmélet nem követeli meg, hogy ők mind ugyanolyan jó helyzetben legyenek. Ahhoz, hogy lássuk, mennyire egyenlőtlen egy társadalom, azt kell megnéznünk, hogy mondjuk a mai középkorúaknak ugyanolyan jó-e az életük, mint az előző nemzedék tagjainak volt, amikor ők középkorúak voltak, vagy a következő nemzedék tagjainak lesz, amikor ők középkorúak lesznek. A mai középkorúak és a mai fiatalok között megengedett az egyenlőtlenség mindaddig, amíg a mai középkorúak fiatalon ugyanolyan jó helyzetben voltak, mint a mostani fiatalok, és a mostani fiatalok középkorúan ugyanolyan jó helyzetben lesznek, mint a mai középkorúak.

De az egyenlőségelvűségnek még ennyit sem kell megkövetelnie, ha a második kérdésre – azaz, hogy mikor kell, hogy egyenlőség legyen az emberek között – a válasza az, hogy tulajdonképpen soha, mert csak az számít, hogy a teljes életek jóléte egyenlő legyen. Az emberek élete sokféleképpen alakulhat: van, amelyik rosszul indul, de aztán jobbá válik, és a végén megint rosszabb lesz; van, amelyik jól indul, rosszabb lesz, de aztán megint jobbá válik; és így tovább. Mindaddig, amíg a jólét a teljes életeket tekintetbe véve egyenlő, nincs igazságtalanság. Egy olyan társadalomban, amelyben ez megvalósul, az emberek között teljes jóléti egyenlőség van, de ha bármely pillanatban ránézünk, azt láthatjuk, hogy rengeteg az egyenlőtlenség. Valószínűtlen, hogy legyen olyan pillanat, amikor nincs olyan, hogy egyeseknek rosszabb az életük, másoké pedig jobb.

Mindez egyenesen visszavezet a korcsoportok és a nemzedékek közötti igazságosság kérdéseire. Még ha el is fogadunk valamilyen egyenlőségelvű elméletet, nem könnyű megállapítani, hogy egy adott pillanatban megfelel-e egy társadalom az igazságosság követelményeinek, illetve hogy hosszabb távon javuló vagy romló tendenciát mutat. Nem csak azért, mert az egyenlőséget nehéz mérni, hanem azért is, mert az egyenlőségnek többféle felfogása van, és erkölcsi ítéleteink nem mindig ugyanarra a felfogásra támaszkodnak. Esetenként ezek a felfogások még konfliktusba is kerülhetnek egymással.

Íme egy példa. 2020 tavaszán a COVID 19 járvány miatt megteltek Észak-Olaszország kórházai és nem minden rászoruló betegnek jutott hely az intenzív osztályokon. Az Olasz Aneszteziológiai, Analgesiás, Reanimációs és Intenzív Terápiás Társaság (SIAARTI) 15 pontos ajánlást tett közzé a betegek igazságos rangsorolására (Vergano *et al.* 2020). Az ajánlás szerint végső esetben szükség lehet arra, hogy az intenzív osztályokra a felvételt korhatárhoz kössék és csak azokat vegyék fel, akik még nem érték el azt.

A SIAARTI ajánlása komoly szakmai és társadalmi vitát váltott ki. A korhatár bevezetésének felvetése különösen nagy vihart kavart. Ellenzői szerint a korhatárt még nem elért és már elért betegek közötti nem egyenlő bánásmód etikailag elfogadhatatlan hátrányos megkülönböztetés. A korhatár ellen foglalt állást például több német orvosi társaság közösen kiadott ajánlása, amely kimondottan az egyenlőség elvére hivatkozott: eszerint az életkor szerinti rangsorolás nem összeegyeztethető az emberek közötti egyenlőséggel (Marckmann *et al.* 2020). Hasonlóan fogalmazott a Magyar Orvosi Kamara is saját ajánlásában: „az életkor önmagában nem alkalmazható kritériumként, mivel ez kevesebbre értékelné az idősebbeket, mint a fiatalabb embereket, sértve ezzel a hátrányos megkülönböztetés Alaptörvényben foglalt tilalmát” (Magyar Orvosi Kamara 2020).

Mint fentebb megpróbáltam bemutatni, nem szerencsés az életkort egy kalap alá venni más olyan személyes tulajdonságokkal, amelyek gyakran a hátrányos megkülönböztetés alapjául szolgálnak, és amelyeket jogosan ítélünk el és tiltunk meg. Hátrányos megkülönböztetés, hogy a tizenhat éveseknek nincs szavazati joguk és az is, hogy a nők negyvenöt év felett nem vehetnek igénybe közfinanszírozott meddőségi eljárásokat. Ha az életkor szerinti hátrányos megkülönböztetés minden esetben erkölcsileg elfogadhatatlan, akkor értelmetlen lenne arról vitatkozni, hogy ezek a korhatárok igazolhatóak-e, hiszen már tudnánk a választ. Célszerűbb tehát az életkor szerinti hátrányos megkülönböztetést abból a szempontból vizsgálni, hogy igazságos-e: elfogadható módon osztja-e vajon el az előnyöket és hátrányokat. A Magyar Orvosi Kamara ajánlásának indoklása is elfogadja ezt, hiszen részben azt sérelmezi, hogy a korhatár kevesebbre értékelné az idősebbeket, mint a fiatalokat. Azaz sértené az egyenlőség követelményét.

És itt jelenik meg a konfliktus az egyenlőség különböző felfogásai között. Amikor egy veszélyhelyzetben nem állnak rendelkezésre a szükséges erőforrások – a COVID 19 esetében lélegeztetőgépek, férőhelyek az intenzív osztályokon – elkerülhetetlen, hogy legyenek olyanok, akiket veszteség ér. Ebben az esetben ez akár az élet elvesztése lehet. Ha nem jelölünk ki korhatárt, akkor ugyan az adott pillanatban egyenlően kezeljük az embereket, de ha az egyenlőséget nem a pillanatnyi bánásmód szerint értjük, hanem az egész életre vonatkozóan, akkor az egyenlőséget – ebben az értelemben – éppen, hogy aláássuk. Ha nincs korhatár, akkor előfordulhat, hogy negyven éves betegek nem kapják meg az életmentő kezelést, nyolcvan évesek pedig igen. Azoknak, akik negyven évesen meghalnak, mert nem jut nekik hely az intenzív osztályon, sokkal rosszabb lesz az életük, mint azoknak, akik nyolcvan évesen nem kapnak helyet. Ebből a szempontból az egyenlő bánásmód óriási egyenlőtlenségeket eredményezhet. Azok számára, akik szerint az egyenlőséget az egész élet során élvezett jólét egyenlőségeként kell értelmeznünk, a korhatár elutasítása igazságtalansághoz vezethet.

ALKALMAZÁS: RANGSOROLÁS AZ EGÉSZSÉGÜGYBEN

Mint ebből a példából is látszik, a korcsoportok közötti elosztási problémák az egészségügyben vetődnek fel a legélesebben (Bognár és Hirose 2014). Rengeteg empirikus tanulmány próbálta már felmérni, hogy az emberek szerint milyen szerepe lehet az életkornak az egészségügyi források elosztásában. Nagy általánosságban elmondható, hogy az emberek többsége elfogadja, hogy az életkor megjelenhet elosztási kritériumként, de egy nem elhanyagolható kisebbség elutasítja ezt a lehetőséget. Az életkor szerepe tehát vitatott (Bognár 2015a).

Fontos leszögezni, hogy senki sem amellett érvel, hogy egy bizonyos kor felett a társadalom hagyja magára az embereket. A vita részben például arról szól, hogy létezhet-e olyan korhatár, ami felett az egészségügyi rendszer bizonyos, általában rendkívül költséges és komplex élet-meghosszabbító beavatkozásokat nem biztosítana, hanem ehelyett a fő cél az életminőség fenntartása és a fájdalomcsillapítás lenne. A legismertebb megfontolás emellett a *méltányos játékidő érv* (fair innings argument; lásd pl. Harris 1985).

Tegyük fel, hogy orvoslunk el kell döntenünk, hogy egy nyolcvan éves betegen vagy egy húsz éves betegen hajtunk végre életmentő beavatkozást. Nincs idő arra, hogy mindkét beteg életét megmentsük, ezért választanunk kell. A felmérések szerint a többség a húsz éves beteget részesítené előnyben (mások sorsot húznának a döntéshez). Mi szól amellett, hogy a húsz éves életét mentjük meg? A méltányos játékidő érv szerint méltánytalan lenne, ha a nyolcvan évest mentenénk meg, hiszen ő már sokkal több időt töltött a porondon. Sokkal több lehetősége volt, hogy megvalósítsa azt, ami számára fontos volt az életben. Ezzel szemben a húsz éves még alig kapott játékidőt, alig volt lehetősége a tervei megvalósítására.

Mondhatnánk persze, hogy a húsz éves beteg megmentése mellett nem az a fő indok, hogy méltánytalanság érné, ha nem őt mentjük meg. Mert ellentétben a nyolcvan éves beteggel, a húsz éves még sok évig élne, a nyolcvan évesnek viszont legjobb esetben is csak néhány éve van hátra. A húsz éves beteg megmentésével sokkal több életévet nyerünk, ezért kell őt választanunk. Vagyis erkölcsi ítéletünk, amennyiben a húsz éves megmentését választjuk, nem a méltányosságon, hanem a hasznosság maximalizálásán alapul.

Könnyen tisztelettel, hogy így van-e. Amennyiben az Olvasó a húsz éves beteget választaná, képzelje most el, hogy mind ő, mind a nyolcvan éves beteg csak 10 évet élne, ha megmen-tenénk. (És a tíz év alatt ugyanolyan jó lenne az életük.) Azaz tegyük fel, hogy biztosan tudjuk, a húsz éves meghalna 30 évesen, ha őt választanánk; a nyolcvan éves pedig meghalna 90 évesen, ha őrá esne a választásunk. Azokat, akik ebben az esetben nem látnak különbséget a húsz éves és a nyolcvan éves beteg megmentése között (vagyis sorsot húznának), minden bizonynyal a hasznosság maximalizálása vezette az eredeti példában. Azokat, akik még ebben az esetben is a húsz évest választanák, nyilvánvalóan nem a hasznosság maximalizálása vezette (hiszen nincs különbség a nyert életévek tekintetében). Erkölcsi ítéletük valószínűleg a méltányosság valamilyen felfogására támaszkodik.

A dolog tovább bonyolítható. A méltányos játékidő érvel kapcsolatban az egyik legfőbb kifogás, hogy nem tesz különbséget azok között, akik a korhatár alatt (vagy felett) vannak. Tegyük fel, hogy a korhatár 70 év, és most egy húsz éves és egy hatvan éves beteg megmentése között kell választanunk. A húsz éves mondjuk még 60 évet élhetne, a hatvan éves pedig még 20-at. (Továbbra is tegyük fel, hogy minden év ugyanolyan jó lenne nekik.) Nos, a méltányos

játékidő érv szerint nincs különbség a két beteg megmentése között – mind a ketten a korhatár alatt vannak – és más releváns megfontolás híján sorsot húzhatunk közöttük.

Megint csak: ha az Olvasó úgy találja, hogy valóban sorshúzással kell választanunk, akkor könnyen lehet, hogy a méltányos játékidő érvet fogadja el. Ha azonban az az erkölcsi ítéletünk, hogy ebben az esetben is a húsz évest kell előnyben részesítenünk, akkor ítéletünk valamilyen más erkölcsi megfontolásra támaszkodik. És ha még akkor is a húsz éves beteget részesítenénk előnyben a hatvan évessel szemben, ha tudnánk, hogy mind a ketten csak 10 évet élneek még, akkor ez a megfontolás nem a hasznosság maximalizálása.

Egy lehetőség az úgynevezett *elsőbbségelvűség* (Parfit 1995). Az elmúlt években ez az elmélet az egyenlőségelvűség legfőbb riválisává vált. Ahhoz, hogy megértsük, induljunk ki a haszonelvűségből. A klasszikus haszonelvűség (vagy utilitarizmus) szerint az erkölcsileg helyes cselekedet az, amelyik maximalizálja a hasznosságot. A hasznosság a jólét matematikai reprezentációja. A haszonelvűség tehát egy döntés meghozatalát azzal kezdi, hogy a döntés minden lehetséges kimeneteléhez rögzíti, hogy kinek mekkora hasznossága lenne, majd aszerint választ, hogy melyik kimenetelben a legnagyobb az összhassznosság. A legegyszerűbb úgy elképzelni ezt, hogy minden lehetséges kimenetelhez készítünk egy hosszú listát, ami felsorolja, kinek mekkora a jóléte, ha az adott kimenetel valósul meg. A listán szereplő számokat (azaz hasznosság-értékeket) összeadjuk. Az erkölcsileg helyes cselekedet az, amely ahhoz a kimenetelhez vezet, amelyben az összhassznosság a legnagyobb. Ezt hívjuk hasznosság-maximalizálásnak.

Persze azért ez ennél bonyolultabb. A cselekedeteink például szinte soha sem vezetnek teljes bizonyossággal egy kimenetelhez – figyelembe kell vennünk tehát az egyes kimenetek valószínűségét is. De az ilyen problémákat itt és most figyelmen kívül hagyhatjuk.

Az elsőbbségelvűség hasonlít a haszonelvűségre, azzal a különbséggel, hogy nagyobb súllyal veszi számításba azoknak a jólétét, akik rosszabb helyzetben vannak. Egy kimenetel értékének megállapításakor a hasznosságokat súlyozzuk és a súlyozott hasznosságok összegét vesszük figyelembe. Ez a súlyozás a hasznosság *erkölcsi értékét* fejezi ki. A súlyok a hasznosság növekedésével növekszenek, de egyre csökkenő mértékben; ennek az a következménye, hogy egy ugyanakkora hasznosság-növekedésnek annál *nagyobb* lesz a súlyozott értéke, minél *alacsonyabb* jóléti szintről indulunk ki. Magyarán: ha egy rosszabb és egy jobb helyzetben levő ember helyzetén ugyanakkora mértékben tudunk javítani, akkor az elsőbbségelvűség szerint a rosszabb helyzetben levő ember helyzete javulásának mindig *nagyobb* lesz az erkölcsi értéke. A rosszabb helyzetűek helyzetének javítása elsőbbséget élvez.

Az elsőbbségelvűség tehát ötvözi a haszonelvűség és az egyenlőségelvűség legvonzóbb tulajdonságait: figyelembe veszi a hasznosság növekedését (ebben a haszonelvűségre hasonlít), de elsőbbséget ad a rosszabb helyzetben levők helyzete javulásának (ebben az egyenlőségelvűségre hasonlít). Különösen jól alkalmazható olyan esetekben, amikor a haszon maximalizálása és az egyenlőség egyaránt fontos, de valamiféle kompromisszumot kell találnunk.

A méltányos játékidő érvre visszatérve, az elsőbbségelvűség vonzó lehet azok számára, aki szerint a fentebb elképzelt életmentő helyzetekben a fiatalabb beteget kell választanunk még akkor is, amikor a fiatalabb és az idősebb beteg ugyanannyi és ugyanolyan jó éveknek nézhetne elébe. Az elmélet nem köti ezt azonban semmilyen korhatárhoz. Ehelyett egyszerűen nagyobb súlyt ad azoknak az éveknek, amelyeket a fiatalabb beteg kapna, ha őt választanánk (Bognár 2015b).

Ezekben a példákban feltettük, hogy minden év ugyanolyan jó, vagyis elég volt a hátralevő évek számát figyelembe vennünk. A valóságban persze nem minden év ugyanolyan jó – akár az emberek egészségét, akár az általános jólétüket tekintjük. Itt végre visszakanyarodhatunk kicsit a demográfiához.

Az egészség és a hosszú élettartam nem véletlenszerűen oszlik el a modern társadalmakban. Minél magasabb valakinek a társadalmi-gazdasági státusza, általában annál nagyobb a várható élettartama és annál valószínűbb, hogy jobb az egészsége, mint alacsonyabb státuszú kortársainak. Az egészség és az élettartam nagy mértékben társadalmilag meghatározott (Marmot 2004). Ez azt is jelenti, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek önmagukban rontják egy társadalom egészségi állapotát. Ahol nagyok az egyenlőtlenségek, ott rosszabb az emberek egészsége, beleértve a jobb társadalmi-gazdasági helyzetben levők egészségét is. Ahhoz, hogy ezen javítsunk, az elsőbbségelvűség nem csak a fiatalabbak, hanem a hátrányos helyzetűek helyzete javításának is nagyobb erkölcsi súlyt adna, beleértve a várható élettartamot meghatározó társadalmi tényezők újraelosztását a rosszabb társadalmi-gazdasági státuszúak javára (Daniels et al. 2004; Williams 1997).

Bár ebben a szakaszban az egészségre fókuszáltunk (és a végletekig leegyszerűsített példákkal vizsgáltuk erkölcsi vélekedéseinket), a tanulságok általánosíthatóak. Az igazságosság legfőbb elméletei, az egyenlőségelvűség, a haszonelvűség és az elsőbbségelvűség, egyaránt megengedik, hogy bizonyos körülmények között az előnyöket és a hátrányokat úgy osszuk el, hogy azok a fiatalabbaknak kedvezzenek. Az egyenlőségelvűség nem követel szigorú egyenlőséget a különböző korcsoportok között. A haszonelvűség a fiatalabbaknak kedvező közpolitikát írna elő, hiszen az így létrejövő hasznok nagyobbak – ha másért nem, azért, mert a fiatalabbak hosszabb ideig élveznék őket. Az elsőbbségelvűség hasonló okokból adna nagyobb súlyt a fiatalok helyzete javításának.

ÖSSZEGZÉS

Ahogy a modern társadalmak egyre nagyobb mértékben öregszenek, a nemzedékek közötti konfliktusok gyakoribbá válása várható – hiszen miközben egyre több társadalmi erőforrást kell olyan közpolitikai intézkedésekre fordítani, amelyek az idősebbek helyzetét javítják, várhatóan egyre nagyobb terhek rakódnak a fiatalabbakra. Ugyanakkor ami legalább ennyire fontos, könnyen lehet, hogy a fiatalabb nemzedékek ezeket a terheket egyre igazságtalanabbnak fogják érezni – és talán egy idő után egyre kevésbé lesznek hajlandók vállalni őket. Ezzel természetesen nem azt akarom mondani, hogy igazságos lenne, ha a társadalom magára hagyná legidősebb tagjait. De fel kell ismerni, hogy a demográfiai átmenet nyomán kialakuló helyzetben, amikor a korfa az emberi történelemben még sosem látott módon egyre inkább a lombja felé vastagszik meg, elkerülhetetlenek lesznek a nemzedékek közötti elosztási konfliktusok, amelyek egyre élesebb etikai kérdéseket vetnek fel. Szerencsére a modern társadalmak valószínűleg elég gazdagok ahhoz, hogy ezeket a konfliktusokat kezelni tudják.

Nemzedékek közötti együttműködés nélkül elképzelhetetlen a civilizáció. De a nemzedékek közötti együttműködés csak akkor maradhat stabil, ha minden nemzedék hasznot húz belőle és egyetlen nemzedékre sem ró vállalhatatlan terheket. A nemzedékek közötti előnyök és hátrányok elosztását minden nemzedék az előnyök és hátrányok korcsoportok közötti el-

osztásaként tapasztalja meg. Ezért elkerülhetetlen a korcsoportok közötti igazságosságról való gondolkodás, amikor a nemzedékek közötti igazságosságot vizsgáljuk.

Ebben a tanulmányban ebbe a témába nyújtottam bevezetést. Először azt mutattam be, hogy az életkor szerinti hátrányos megkülönböztetést nem szabad a negatív diszkrimináció más formáival egy kalap alá venni. Az életkor különleges, mert a figyelembe vételének hasznélvezői és károsultjai is lehetünk életünk során. A fő kérdés tehát az, hogy a hasznok és a terhek hogyan oszlanak el a különböző korcsoportok között. Amennyiben az elosztás igazságos, minden nemzedék abban a tudatban vállalhatja az áldozatokat, hogy az előnyök kárpótolják. Egyetlen nemzedék sem érezheti úgy, hogy a nemzedékek közötti együttműködés vállalhatatlan terheket ró rá. Csak ez biztosíthatja, hogy a demográfiai átmenet nyomán megjelenő konfliktusok kezelhetőek maradjanak.

IRODALOM

- Bognár Gergely (2015a): Priority Setting and Age. In: Eckhard Nagel and Michael Lauerer (szerk.): *Prioritization in Medicine: An International Dialogue*. Cham: Springer, 163–177. https://doi.org/10.1007/978-3-319-21112-1_13
- Bognár Gergely (2015b): Fair Innings. *Bioethics* 29, 251–261. <https://doi.org/10.1111/bioe.12101>
- Bognár Gergely – Iwao Hirose (2014): *The Ethics of Health Care Rationing: An Introduction*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315778242>
- Broome, John (2004): *Weighing Lives*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/019924376x.001.0001>
- Daniels, Norman (1988): *Am I My Parents' Keeper? An Essay on Justice Between the Young and Old*. New York: Oxford University Press.
- Daniels, Norman (2008): *Just Health: Meeting Health Needs Fairly*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511809514>
- Daniels, Norman, Bruce Kennedy, Ichiro Kawachi (2004): Health and Inequality, or, Why Justice is Good for Our Health. In: Sudhir Anand, Fabienne Peter, and Amartya Sen (szerk.): *Public Health, Ethics, and Equity*. Oxford University Press, 63–91.
- Harris, John (1985): *The Value of Life*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203005606>
- Harper, Sarah (2016): *How Population Change will Transform the World*. Oxford: Oxford University Press.
- Kis János (1998): Az igazságosság elmélete: John Rawls magyarul. *Világosság*, 39: 3–66.
- Lippert-Rasmussen, Kasper (2014): *Born Free and Equal? A Philosophical Inquiry into the Nature of Discrimination*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199796113.001.0001>
- Magyar Orvosi Kamara (2020): Etikai megfontolások az orvosi erőforrások elosztásához COVID-19-pandémia idején Magyarországon. <https://mok.hu/koronavirus/tajekoztatok/eti->

kai-megfontolasok-az-orvosi-eroforrasok-elosztasahoz-covid-19-pandemia-idejen-magyarorszagon (Utolsó letöltés: 2021. 07. 10.)

Marckmann, Georg, Gerald Neitzke, Jan Schildmann, et al. (2020): Decisions on the Allocation of Intensive Care Resources in the Context of the COVID-19 Pandemic: Clinical and Ethical Recommendations of DIVI, DGINA, DGAI, DGIIN, DGNI, DGP, DGP and AEM. *Medizinische Klinik – Intensivmedizin und Notfallmedizin* 115, S115–S122.
<https://doi.org/10.1007/s00063-020-00709-9>

Marmot, Michael G. (2004): *The Status Syndrome: How Social Standing Affects Our Health and Longevity*. New York: Henry Holt and Company.

McKerlie, Dennis (2013): *Justice Between the Young and the Old*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199769131.001.0001>

Parfit, Derek (1984): *Reasons and Persons*. Oxford: Clarendon Press.
<https://doi.org/10.1093/019824908x.001.0001>

Parfit, Derek (1995): *Equality or Priority? The Lindley Lecture, University of Kansas*. Újranyomtatva: John Harris (ed.): *Bioethics*. Oxford University Press, 2001, 347–386.

Rawls, John (1971): *A Theory of Justice*. (Második kiadás 1999.) Cambridge, MA: Harvard University Press. Magyarul: *Az igazságosság elmélete*. Fordította: Krokovay Zsolt. Budapest: Osiris. <https://doi.org/10.2307/j.ctvjf9z6v>

Velleman, J. David (1991): *Well-Being and Time*. *Pacific Philosophical Quarterly*, 72: 48–77.
<https://doi.org/10.1111/j.1468-0114.1991.tb00410.x>

Vergano, Marco, Guido Bertolini, Alberto Giannini, et al. (2020): *SIAARTI Recommendations for the Allocation of Intensive Care Treatments in Exceptional, Resource-Limited Circumstances*. *Minerva Anestesiologica* 86: 469–472.
<https://doi.org/10.23736/s0375-9393.20.14619-4>

Williams, Alan (1997): *Intergenerational Equity: An Exploration of the 'Fair Innings' Argument*. *Health Economics*. 6: 117–132.
[https://doi.org/10.1002/\(sici\)1099-1050\(199703\)6:2%3C117::aid-hec256%3E3.0.co;2-b](https://doi.org/10.1002/(sici)1099-1050(199703)6:2%3C117::aid-hec256%3E3.0.co;2-b)